

**Den gotländska vikingatida
bebyggelsens rumsliga placering i
landskapet - *En empirisk detaljstudie av
Hemse socken.***

Kandidatuppsats i arkeologi

Högskolan på Gotland

Vårterminen 2009

Författare: Joakim Schyman

Handledare: Dan Carlsson

Abstract

Joakim Schyman, 2009. Den gotländska vikingatida bebyggelsens rumsliga placering i landskapet - En empirisk detaljstudie av Hemse socken (The spacial distribution of the Viking Age settlements on Gotland – An emperical study of remains from Hemse Parish.)

This essay investigates whether a relation between Viking age graves and Viking age settlements in Hemse parish can be found. This was done by using database information on Viking age findings, such as silver hoards, phosphate levels and location of graves in Hemse parish. Literature and maps were also used. Earlier research shows that the Viking age settlements can be found by silver hoards and relatively high phosphate levels. This essay's analysis verifies this. The analysis also shows the possibility of a prehistoric court leet located in the center of Hemse parish. The Viking age graves are located close to the possible court leet, along the ridge running through the parish. These graves are seen as a grave field commonly used by all the settlements in the parish. Findings close to the settlements show that inhabitants also buried their dead close to their settlements as a marking of territory. This gives us a complex picture of the connection between the habitants and their burials during this period.

Keywords: Viking Age, graves, settlements, GIS, Gotland, Hemse parish.

Joakim Schyman

Department of Archaeology and Osteology, Gotland University, Sweden.

Acknowledgements: The database over Viking age graves couldn't have been done without my companion and friend Joel Edenborg and the assistance of Gustaf Svedjemo.

1. INLEDNING	5
2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	6
2.1 Syftet	6
2.2 Avgränsning	6
2.3 Frågeställning	6
2.4 Metod	6
3. KÄLLMATERIALET OCH KÄLLKRITIK	8
3.1 Arbete med databas, fornminnesregistret och WZG	8
3.2 Silverskatter som boplotsindikation	9
3.3 Arrhenius fosfatkartering	10
3.4 Övrig kritik	11
4. TIDIGARE FORSKNING	12
4.1 Inledning.....	12
4.2 Bebyggelsens kontinuitet genom tiden.....	12
4.3 Fjäle ödegård	13
4.4 Att tala är silver	13
4.5 Fosfatvärden som boplotsindikation.....	16
4.6 Gravar som boplotsindikation.....	17
4.7 Andra metoder för att finna vikingatidens boplatser.....	19
5. PRESENTATION AV MATERIALET FRÅN UO.....	21
5.1 Fosfatkarteringen.....	21
5.2 Gravar och gravfält.....	21
5.3 Silverskatternas utbredning i Hemse	22
5.4 Rännor och ortnamn	23
6. ANALYS AV MATERIALET.....	24
6.1 Inledning.....	24

6.2 Gravanalys.....	24
6.3 Boplats- och lösfyndsanalys.....	25
7. Diskussion och tolkning.....	26
7.1 Inledning.....	26
7.2 Diskussion kring de vikingatida gravarna.....	26
7.3 Diskussion kring boplats- och lösfyndsanalys.....	28
8. RESULTAT.....	30
9. SAMMANFATTNING.....	31
10. REFERENSER.....	32
BILAGOR.....	35

1. INLEDNING

Idén till denna uppsats föddes under den praktik som gjordes hos docent Dan Carlsson.

Praktiken gick då ut på att med det geografiskt informationsbaserade programmet Mapinfo sammanställa de gravar och gravfält, som docent Lena Thunmark-Nylén behandlat i sitt verk *Die Wikingerzeit Gotlands*. Under arbetets gång sågs möjligheten att arbeta vidare med den databasen som vi höll på att färdigställa. Vi ville se om vi kunde ha användning för databasen över vikingatida gravar och gravfält, tanken var att med databasen undersöka möjligheten att tillsammans med den och annan geografisk bunden information i Mapinfo, lokalisera de vikingatida gårdarna. Bilaga 1 visar undersökningsområdet (se bilaga 1).

2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

2.1 Syftet

Uppsatsens syfte är att med hjälp av geografiskt informationssystem (hädanefter benämnt som GIS) baserade programmet Mapinfo, samt med hjälp av litterära källor, lokalisera de vikingatida gårdarnas rumsliga placering i landskapet, samt att utröna kopplingen mellan vikingatida gravar och bebyggelsen under samma period. Detta görs med utgångspunkt från de vikingatida gravarna och gravfälten.

2.2 Avgränsning

Det område som kommer att stå i fokus för utredningen är Hemse socken på Gotland. Syftet är att detaljstudera det forntidsrelaterade materialet för att få en bättre inblick i den vikingatida bebyggelsen än vad som finns i dagsläget. Från början var syftet att detaljstudera två socknar av olika karaktär, en jordbrukssocken och en socken med övervägande skogsbeväxade områden. Avsikten var att undersöka om socknarnas olika beskaffenhet gjorde att bebyggelsemönstret skiljde sig åt. Med tiden kom insikten att detta skulle bli alltför tidskrävande, varvid perspektivet flyttades till Hemse socken som är en jordbrukssocken och således mer representativ för Gotland. Den andra socknen var Buttle socken.

2.3 Frågeställning

Undersökningen har som frågeställning att försöka besvara var i landskapet inom utredningsområdet (fortsättningsvis benämnda som UO) de vikingatida gårdarna haft sin rumsliga lokalisering. Är det möjligt att med hjälp av den geografiskt bundna informationen i Mapinfo, såsom silverskatter, vikingatida gravar/gravfält, fosfatkartor, etc. finna platsen för vikingatidens boplatser? Vad säger litteraturen om vikingatida bebyggelse och går det att tillämpa den i UO? . Hur ter sig den rumsliga relationen mellan vikingatida bosättningar och gravarna från samma period? Det här är de frågeställningar som författaren av den här uppsatsen tänkt besvara.

2.4 Metod

Den metod som används för att rumsligt lokalisera de vikingatida gårdarna är att utgå från ett antal digitala register i en MapInfodatabas, litteratur rörande bebyggelseutvecklingen på Gotland samt studerandet av 1750 års skattdokumentation över UO. De lager som finns tillgängliga i Mapinfo och som kan användas är bl. a. fördelningen av silverskatter,

vikingatida gravfält och lösfynd från vikingatid. Mapinfo är ett program som används för att bearbeta och avläsa geografisk bunden information. Denna information finns i databaser och register. Programmet gör att man kan avläsa geografisk bunden information i kartform. Riksantikvarieämbetets hemsida för fornsök (FMIS), har använts vid konstruerandet av tidigare nämnda databaser, då informationen i FMIS gjort det möjligt att utkristallisera lämningstyp genom koordinater och således sålla i FMIS för att på så sätt konstruera databaser med specifik information.

3. KÄLLMATERIALET OCH KÄLLKRITIK

3.1 Källmaterialet

Källmaterialet som använts till uppsatsen är främst litteratur. De skrifter som har varit särskilt användbara är de av Lena Thunmark-Nylén, Dan Carlsson och Majvor Östergren. Thunmark-Nyléns *Die wikingenzeit Gotlands* (hädanefter benämnt WZG), har använts vid tillverkandet av databasen över vikingatida gravar inom UO. Carlsson har använts i syfte att studera bosättningsmönstret och lösa problemet med lokaliseringen av de vikingatida boplatserna. Östergren har använts för att studera utbredningen av silverskatterna inom UO samt att lokalisera vikingatida boplatser.

Övrigt material som har haft särskild betydelse i framställandet av arbetet är Olof Arrhenius fosfatkartering. Den har haft stor betydelse i undersökningarna och lokaliseringen av vikingatida boplatsområden genom studerandet av fosfatvärden inom UO.

Skattläggningskartan från 1750 har använts för att utröna huruvida en centralplats förekommit inom UO. Av vikt har även databaserna av lösfynd, vikingatida fynd, boplatsområden, vikingatida gravar, silverskatter, och gravar som ej är vikingatida varit.

3.1 Arbeta med databas, fornminnesregistret och WZG

När databasen över gravar och gravfält var i sin konstruktionsfas upptäcktes det att arbetet stundtals var ett mycket frustrerande. För att förstå problematiken med sammanställandet av databasen behövs en förklaring till hur vi gick tillväga i skapandefasen av den databas som kom att täcka samtliga gravar och gravfält på Gotland, daterade till vikingatid.

I en av Lena Thunmark-Nyléns volymer över samtliga gotländska fynd från vikingatiden WZG, finns en förteckning över alla gravar och gravfält som har ett eller flera föremål och kan dateras till vikingatid. Denna lista över gravar och gravfält är indelade i sockenordning från A till Ö (Thunmark-Nylén, 2006, s. 636 ff). Den specifika informationen vi ville få fram lagrades i ett exceldokument. Den information som var väsentlig för oss var belägenheten av gravar/gravfält. Informationen i Thunmark-Nyléns WZG volymer samt fornminnesregistrets förtäckning över gravar användes för att försöka lokalisera dem på kartan.

Ett problem var att Thunmark-Nyléns böcker är skrivna på tyska, vilket försvårade arbetet avsevärt. I en majoritet av beskrivningarna fanns det en kort sammanfattning på svenska. Här ställde vi oss frågande till varför Thunmark-Nylén inte varit konsekvent och hade med

sammanfattningar på svenska i samtliga beskrivningar. Det största dilemma var att det i vissa avseenden saknades tillräcklig information i beskrivningen av vart gravarna och dess fyndkontext var belägna. I många av beskrivningarna var den tillgängliga informationen mer än bristfällig, då fyndplatsen för ett föremål som hittats i en grav, endast skildrades i en eller två meningar. En mening kunde lyda ungefär så här: ”*Hittades i en örgröp vid den och den henandets åker*”. Detta gjorde att vi i vissa fall inte kunde avgöra var en grav var belägen och således kunde vi inte få tillgång till de koordinater som behövdes för att placera de i Mapinfo, som geografiskt bunden information. Den här bristen på information kan vi inte klandra Thunmark-Nylén för, då dokumentationen av de inhämtade uppgifterna är undermålig. Detta kan vara ett resultat av att de som lämnade uppgifterna om fyndplatser och registratorn inte hade förnuft nog att ge en noggrann och exakt beskrivning av en fyndplats. Anledningen kan vara brist på insikt om värdet av en bra och utförlig detaljerad beskrivning av en fyndplats hos informatören eller registratorn. Eller en ovilja hos informatören att uppge exakt lokation om en fyndplats, eftersom omständigheterna runt ett specifikt fynd emellanåt är tvivelaktiga.

Databasen som vi sammanställde är inte komplett. Vi lyckades inte lokalisera alla gravar med den information vi hade tillgång till. Vilket innebär, att av det totala antalet om 264 vikingatida gravar och gravfält som finns nedtecknade i Thunmark-Nyléns WZG, saknas det koordinater för 60 av dem. Detta kan ha en negativ inverkan när det gäller att få en bild över hur det vikingatida gravlandskapet såg ut. Trots att det saknas en sådan ansenlig mängd med gravar i databasen, går det att skönja ett tydligt mönster, när de gravar som ändå gick att lokalisera, fått sin GIS position. Lejonparten av de vikingatida gravarna och gravfälten hittar vi utefter det som idag är färdvägar och sockengränser. Detta ger oss en intressant bild över hur landskapet under århundraden brukats, samt informationen att färdvägar som nyttjats under vikingatiden och användes ännu längre tillbaka i tiden, nyttjas ännu idag.

3.2 Silverskatter som boplatsindikation

Östergren har i sin avhandling *Mellan stengrund och stenhus- Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*, framlagt en teori om att silverskatter generellt ska indikera boplatser från vikingatid. Denna teori har enligt Dan Carlsson vissa brister. Enligt Carlsson så finns det tydliga belegg för att många skatter inte kan knytas till en tidsmässigt samtida bosättning, även om huvuddelen av skatterna sannolikt har funnits på en gårdsplats.

Ett annat problem med att använda silverskatterna som boplatsindikation är att bebyggelselämningar oftast överlappar varandra. Detta gör att dokumentationen försvåras och att den måste utföras noga. Strömynt kan även de försvåra dokumentationen. Det gäller att skilja strömynt från sönderplöjda myntskatter, vilket kan vara problematiskt. Östergren skriver även att vid upplöjning kan intilliggande silverskatter blandas med varandra. Därför bör man ha specialkunskaper om boplatsföremål och mynt.

Markäggarförhållanden i relation till skiftesomläggningen kan orsaka problem vid myntfynd. Om ett mynt hittats på en viss gårds ägor innan t.ex. laga skifte skett kan myntfynd inom samma mark efter skiftesomläggningen blivit upptagna som fynd på den andre gårdens ägor, när de egentligen tillhör samma skatt. Östergren menar som fallet ovan, att försiktighet är viktigt vid tolkningar av fynd under sådana omständigheter (Östergren, 1989, s. 63).

3.3 Arrhenius fosfatkartering

Ett annat viktigt underlag för tolkningen är den fosfatkartering som genomfördes av Olof Arrhenius över stora delar av Gotland under 1930-talet (Arrhenius 1938). Materialet har dock sina brister. Det författaren vänder sig mot är den metod som Arrhenius använt sig av. Det framgår nämligen inte hur själva utförandet av hans metod gått till, han har inte dokumenterat vad avståndet är mellan hans prover. Detta är av vikt eftersom ett för stort avstånd kan innebära att man under en kartering kan missa vital information. Om avståndet är stort, som det avstånd Arrhenius använde i Skåne (100 meter mellan proverna) finns risken för det ovannämnda. Här tycker Östergren att man vid fosfatkartering av järnåldersboplatser, inte bör överstiga ett avstånd om 20 meter, för att inte missa viktiga fosfatvärden (Östergren, 1989, s. 55). Tilläggas bör att fosfatkarteringen som Arrhenius genomförde i Hemse inte representerar alla jordar inom socknen utan karteringen är endast gjord på de områden som används till åkermark. Därmed har mark som inte innefattar odlingsmark blivit bortselektad. Detta är förhållandevis en stor del av Hemse socken. Om en kartering hade genomförts i hela socknen så kanske resultatet blivit annorlunda. Nu låg en sådan undersökning inte i Arrhenius uppdrag, då han på Svenska sockerbolagets vägnar åtagit sig att endast fosfatkartera de agrara områdena i Hemse socken och för övrigt på hela Gotland, för att utröna vart de odlingsbara jordarna låg och var det var bäst att odla (Arrhenius 1938). Fosfatkartering visar bara fosfatvärdet inom ett område, inte under vilken tidsperiod med mänsklig aktivitet. Således behövs kompletterande studier göras vid sidan om fosfatkartering. I fallet med UO så har

sådana studier gjorts. Fynd av silverskatter och vikingatida lösfynd inom UO i kombination med höga fosfatvärden, gör att vi kan datera fosfatvärdena till vikingatid.

3.4 Övrig kritik

Källkritiken som kan riktas till denna detaljstudie är avgränsningen till ett begränsat område och således behöver resultaten nödvändigtvis inte vara rådande för övriga Gotland.

Kritik kan även föras mot det ringa vikingatida gravmaterialet. Här rör det sig om ett fåtal gravar utspridda över en större yta i det som idag är Hemse samhälle vilket försvårar tolkningsmöjligheterna i analys och diskussionsdelen. Det ringa vikingatida fyndmaterialet som kan indikera på vikingatida gravar eller gårdsgravfält vid tänkbara vikingatida boplatser, är också en faktor att räkna med.

4. TIDIGARE FORSKNING

4.1 Inledning

Den tidigare forskning som bedrivits inom området och som har behandlat Gotlands forntida bebyggelse, har på skilda sätt försökt att lösa problemet med lokaliseringen av de vikingatida bosättningarna. Dan Carlsson har i sin avhandling: *Kulturlandskapets utveckling på Gotland- En studie av jordbruks- och bebyggelseförändringar under järnåldern (1979)*, främst analyserat järnålderssamhällets bebyggelse och agrara landskap och dess förändringar. Här ser han ett samband, kontinuitet och utveckling från järnålderns kulturlandskap till 1700-talets bebyggelse.

Majvor Östergren har tillämpat en metod för att lokalisera vikingatida bebyggelse. Hon är en av de som främst förespråkat användandet av silverskatter som boplatsindikationer och längre fram i kapitlet ska vi se närmare på hur silverskatter som metod kan ge indikationer på vikingatida boplatsområden.

En annan aspekt i forskningen om boplatser och för övrigt tecken på mänsklig aktivitet är att använda sig av fosfatkartering. Lyckligtvis har, som tidigare nämnts, sådan gjorts av Arrhenius inom UO och förövrigt över hela Gotland, då han under sent 1920-tal och tidigt 30-tal på Svenska sockerbolagets vägnar fosfatkarterade de gotländska jordarna för att undersöka vart den bästa odlingsmarken låg och vad man kunde odla (Arrhenius, 1938). Längre fram i kapitlet kommer författaren presentera fosfatkartering som boplatsindikation och Arrhenius resultat mer ingående.

4.2 Bebyggelsens kontinuitet genom tiden

Carlsson ser ett intressant exempel i gården Rings i Hejnum socken. Han behandlar Fredrik Nordins undersökningar om att den här historiska 1600-tals gården är belägen 150 meter norr om fyra stenhusgrunder daterade av Nordin år 1896 till ca 100-600 talet e Kr. Under utgrävningarna 1896 undersökte även Nordin en grav belägen på gårdens tomt. Fynden som uppkom i samband med utgrävningen av graven gjorde att den kunde dateras till vikingatid. Ett flertal vikingatida fynd har uppdagats i gårdens ägor bland annat ett silverarmband (Carlsson, 1979, s. 41 f). Här går det tydligt att se en kontinuitet i bebyggelsen från yngre järnålder fram till historisk tid. Här kan vi även se att det inte är några större avstånd mellan var den historiska gården är belägen och järnåldersbebyggelsen. Rings i Hejnum socken är ett

exempel på att man bott på samma lokal under hundratals år med en stark bebyggelsekontinuitet. I det här fallet är det utom rimligt tvivel att även den vikingatida bebyggelsen legat på samma ställe även om man hittills inte lyckats lokalisera de fysiska vikingatida byggnaderna. Anledningen till att det är svårt att knyta de vikingatida byggnaderna till en särskild plats är att de är byggda av förgängligt material som trä. Vilket gör att byggnaderna med tiden upphör att existera och att de enda spåren av en byggnad som finns kvar är stolphål och syllar av sten som byggnaderna efterlämnar.

4.3 Fjäle ödegård

Ödegården Fjäle i Ala socken, styrker misstankarna om kontinuitet i bosättningsmönstret på Gotland. Här har undersökningar visat att området varit bebott sedan järnåldern genom förekomsten av en stenhusgrund. Indikationer tyder på att den mänskliga aktiviteten på platsen har fortsatt in i tidig medeltid. Fynd av bebyggelse och föremål visar detta. Bland annat har man hittat trä i stolphål från huskonstruktioner, som har C-14 analyserats. Dateringarna föll inom en varierad skala. Det äldsta träfyndet kunde dateras till 695 e. Kr. medan dateringen av det yngsta tidsbestämda träfyndet kom från 1360 e. Kr. Fyndet av en i det kontextuella sammanhanget en spiralornerad arming av brons kunde dateras till 650-700 e. Kr. Detta fynd gjordes i ett av de undersökta husen(Carlsson, 1979, s. 127-ff).

Söder om Fjäle ödegård undersöktes i ett gravfält, en grav vars fynd gjorde det möjligt att datera den till 600–700-talet e. Kr. De föremål man hittade var bland annat djurhuvudformade spännen, en bronsnål och fiskhuvudformade spännen(Carlsson, 1979, s. 127 ff).

Här kan vi genom de funna föremålen och husresterna få en uppfattning i bebyggelsens kontinuitet. Här har människor bott och brukat sina marker över en lång tid. Skillnaden mot gårdar som etablerades i historisk tid är att av outgrundliga anledningar så övergavs Fjäle gård under tidig medeltid. Här fallerar vi när vi ska försöka spåra platsen för en fortsättning i gårdens bebyggelsehistorik, i att spåra den till en i historisk tid belägen gård.

4.4 Att tala är silver

Om silver kunde tala så skulle det kunna berätta för oss om varför det en gång i tiden, i mängder deponerades eller gömdes undan. Nu har vi inte den turen utan får istället försöka tyda och tolka orsakerna till varför befolkningen en gång i tiden ansåg det nödvändigt att i stora mängder nedlägga dessa silverskatter.

Bakgrunden till att det på Gotland finns ett så stort antal silverskatter bevarade och registrerade är skattfyndsprojektet. Skattfyndsprojektet gick i korta drag ut på följande: Riksantikvarieämbetets Gotlandsundersökningar (RAGU) startade under 1977, efter noggranna karteringar av 700 vikingatida fynd av ädelmetall. Detta var ett projekt där man med metalldetektor undersökte ett antal fyndplatser. Arbetet inleddes som en panikåtgärd eftersom det privata användandet av metalldetektor under 1970-talet ökade markant och då fanns inte några lagar eller förordningar som reglerade det privata användandet. Detta ledde till att privatpersoner sökte sig till Gotland för att skattfynda ur jorden, utan hänsyn till de skador de ålade den gotländska kulturmiljön. Syftet var att efterundersöka de platser som skattfynd redan gjorts på, innan det var för sent. Samtidigt verkade intressenter för att det privata skattletandet med metalldetektorer skulle upphöra. Sedan 1985 finns en lag som förbjuder privatpersoner att använda metalldetektorer inom fornminnesrelaterade områden. På Gotland får metalldetektorer inte användas alls om man inte har beviljats särskilt tillstånd. Skattfyndsprojektet fick ett stort genomslag hos allmänheten, privatpersoner, markägare och bl a. samlare hjälpte till för att främja det gotländska kulturarvet. Personalen på RAGU reste runt och inventerade privata samlingar samt gjorde utgrävningar. Projektet hade som uppgift att hypotespröva antagandet om att silverskatter indikerade vikingatida boplatser. Den här hypotesen har enligt Östergren bekräftats av skattfyndsprojektet och alla de fynd som upptagits. (Östergren, 1989, s. 11 ff). Det här projektet varade in i 1990- talet.

<http://www.lansmuseetgotland.se/1733>

Östergren är en av de främsta förespråkarna om att man med hjälp av silverskatter kan indikera boplatser. Enligt Östergren var ädelmetallfynden 1983 omkring 700. (Östergren, 1983, s. 34 ff) Den här siffran har bestått, men under senare år så har vad som är legitima silverskatter reviderats däremot har enstaka fynd av silvermynt borttagits från förteckningen över silverskatter och nya silverfyndigheter av större kvantiteter tillkommit. Detta gör att siffran om 700 silverskatter till antalet kvarstår. (Östergren, 2004, s. 107). Det antas för övrigt finnas ett okänt antal silverskatter som aldrig nått museer t.ex. skatter som sålts till guldsmeder och privatpersoner. Det kan även tänkas att fynd i vissa fall blivit kvar på gårdarna där de försvunnit. Fynd som gjorts innan den svenska fornminneslagen vunnit laga kraft är heller inte medtagna över de nära 700 fynd som registrerats (Östergren, 2004, s. 107). Dateringen av de vikingatida silverskatterna har hamnat på mellan 800 och 1140. Den sena dateringen har av forskare ansatts visa att vikingatiden var fördröjd med hundra år på Gotland,

att den slutade runt 1150 medan slutet för vikingatiden på fastlandet var hundra år tidigare, 1050.

Teorierna om varför nedläggningen av silverskatter var så omfattande på Gotland har varit många och av skiftande karaktär. För att sammanfatta, är den mest frekventa teorin att skatterna deponerades som ett förvarande av värdeföremål, ett bankfack, inom boplatsoområdet. Denna teori har bland annat (Stenberger. 1958, s. 18f; Nylén. 1962, s. 180; A. Carlsson. 1983 b, s.197; Jansson. 1983 b, s. 219; B. Malmer. 1983 a, s. 252f), gett olika uttryck för (Östergren, 1989, s. 38).

Mårten Stenberger reste själv runt på Gotland för att undersöka platser med silverskattsanknytning. Men det föll honom aldrig in, att nedteckna en silverskatts exakta position. Hans idé var att skatterna hade gömts undan en bit från husen och därför var nödvändigheten att utpeka dem på en karta mindre viktig. Detta gör det svårt att nu när många år förflutit att i efterhand hitta fyndplatsen för en silverskatt. Däremot är Stenberger av uppfattningen att skatterna förmodligen av säkerhetsskäl grävts ned inom boplatsoområdet (Stenberger, 1958, s. 18 ff) .

Östergren har genom fyndplatsanalyser av boplatstrester visat ädelmetallfyndens korrelation till boplatser. Hon menar att ”Ädelmetallfynden kan därmed - åtminstone vad fyndmiljön beträffar- jämföras med andra boplatzföremål av framförallt brons och järn. Det fyndmaterial som har påträffats är rikligt och innehåller bl. a. drygt 200 föremål av brons” (Östergren, 1989, s. 39). Vidare har Östergren den uppfattningen att man inte enbart ska lita till det skrivna ordet utan man bör göra undersökningar i fält för att bekräfta det skrivna ordet. Här menar Östergren att Skattfyndsprojektet varit bidragande till att knyta samman ting med text. Vi måste förhålla oss objektiva i fältundersökningar och samtidigt kritiskt granska det skrivna ordet för att på så sätt få en korrekt tolkning. Östergren kritiserar Thunmark-Nyléns och Stenbergers tolkningar angående fyndkontexten. Hon menar att de är ”subjektiva och okontrollerbara” att man inte enbart kan lita till det man läser i arkiven. Stenbergers och Thunmark – Nyléns hypotes är att stenar markerar nedgrävda skatter, vilket Östergren har invändningar mot. Enligt henne så kan det lika väl vara överplöjda boplatser som visar sig i stenslämningar (Östergren, 1989, s. 55 ff). .

Fram till 1989 hade 10 platser för skattfynd grävts ut i varierande omfattning. Vid samtliga fyndplatser utom en, har man enligt Östergren funnit spår av sådant slag som gör att man kan

misstänka att en boplats funnits inom området. Däremot anser Östergren att grävområdets ringa utbredning gör det svårt att bestämma boplatsens yta, vilket i sin tur begränsar möjligheterna att avgöra om en silverskatt varit beläget innanför eller utanför fasaden på ett hus. Endast vid två grävningar gick det att konstatera att skatterna var belägna inne i boningshusen. (Östergren, 1989, s. 55 ff).

Ett sätt att lokalisera ursprungsplatsen för en silverskatt är att beräkna myntspridningen i terrängen och på så vis se var platsen för en silverskatts ursprungliga läge varit. Vid en myntspridningsanalys ”...är det alltid möjligt att i detalj jämföra läget för varje helt upplöjd myntskatt med bevarade bebyggelserester och med spridningsbilden av övriga boplatsföremål” (Östergren, 1989, s. 60). En omständighet som bör tas i betraktande när det gäller silverskatterna är att det djup i myllan som de hittats på, visar att de blivit nedlagda i det vikingatida kulturlagret. Den tolkningen som framförts är att skatterna i så fall inte blivit nedgrävda i jorden under vikingatiden eftersom skatterna i så fall skulle ligga djupare ner i kulturlagren än det vikingatida kulturlagret. Vill man argumentera mot ovanstående teori så kan man komma med antagandet att, anledningen till att skattfynd gjorts i det vikingatida kulturlagret är att de moderna plogarna når ett djup av 30 cm och därför plöjer upp föremål ned till det djupet. Detta antagande går givetvis bara att tillämpas på mark som är plöjd. Det finns också silverskatter som avviker från åkerteorin och som inte går att infoga i mallen. Dessa skatter har hittats i örgröpar, dikesgrävningar mm. Östergren vill inte att man benämner silverskatterna som ”nedgrävda” eller använder epitetet ”gräva ned” Istället så bör man enligt henne använda uttryck som ”gömd” eller ”undanlagd” på grund av ovan nämnda anledning (Östergren, 1989, s. 61).

Teorin om silverskatternas betydelse som boplatsindikatorer stärks genom forskningen om skatterna. Nästan uteslutet görs silverfynd vid boplatser eftersom silverföremål sällan hittas i gravar. Därför är risken för sammanblandning med boplatssfynd och föremål från överplöjda flatmarksgravar liten (Östergren, 1989, s. 61).

4.5 Fosfatvärden som boplatsindikation

Under åren 1929 till 1936 genomfördes det på svenska sockerbolagets vägnar, undersökningar på Gotland (Arrhenius, 1938, se bifogad karta). Undersökningarnas syfte var att fastställa markförhållanden genom fosfatprover och på så sätt se vilka växter som var mest lämpade för odling på ön (Arrhenius, 1938 s 9). Fosfatproverna sammanställdes sedan till en översiktlig

karta över fosfathalterna i de gotländska jordarna. (Arrhenius, 1938, se bifogad karta). De gotländska jordarna är enligt hans uttryckt det "enformigt fosfatfattigt" Orsaken till detta är hur den Gotländska berggrunden är uppbyggd (Arrhenius, 1938, s. 11). Enligt Arrhenius beror de fläckvis höga fosfatvärdena på mänsklig förhistorisk aktivitet, då han när han jämförde de höga fosfathalterna och järnåldershusgrunder kunde se att 80 % av dem låg på jordar med höga fosfatvärden. Anledningen till att 20 % av stenhusgrunderna ligger på mark som inte har höga fosfatvärden, skulle kunna bero på brister i undersökningarna (Arrhenius 1938 s13f). Fosfatkartering som metod har varit till ovärderlig hjälp för arkeologer i deras jakt på bosättningar under förhistorisk tid. Man kan påstå att Arrhenius är fadern till denna analysmetod inom arkeologin och redovisar metodens potentiella betydelse för arkeologin i sin *Markanalys i arkeologens tjänst*. Numera har fosfatkarteringen för arkeologer blivit ett axiom för att lokalisera forntida bebyggelse. Anledningen till att fosfathalten är hög där det varit mänsklig verksamhet, är att människan efterlämnat avfall av något slag på en viss plats, avfall från sig själv eller från djur. Ju högre ett fosfatvärde inom ett givet område, desto större är chansen att man påträffar fynd av forntida mänsklig aktivitet (Burenhult, 1999, s. 74f).

Fosfatkarteringsundersökningarna gjorda på gotländsk mark, då det gäller att lokalisera järnåldersboplatser, har Östergren givit exempel på i sin avhandling från 1989. Här redovisar hon för åtta stycken undersökningar inom områden där järnåldersbebyggelse är belägen. Resultatet som hon presenterar visar att fosfatvärdena för järnåldersboplatser varierar mellan ömsom låga värden och ömsom höga värden, samt att utbredningen är ringa, med endast i sammanhanget mindre ytor. Eftersom dessa ytor har varierad mängd fosfater och är av ringa storlek menar Östergren att det kan vara lätt att missa dessa ytor om man fosfatkarterar ett område med ett för stort avstånd mellan proverna. Om en undersökning ger låga fosfatvärden kan små förhöjningar i marken indikera bebyggelse. Detta gäller bara för områden där fosfathalterna från grunden varit låga. Är grundvärdena däremot motsatt höga, så är det givet att bebyggelsen ska ha högre värden än grundvärdet. Enligt Östergren bör vi även inväga tidsramen för en bosättning och bosättningens intensitet när vi ska analysera ett fosfatkarterat material (Östergren, 1989, s. 55).

4.6 Gravar som boplotsindikation

Gravmaterialet i UO är överlag ringa i den betydelsen att det rent generellt förekommer få gravfynd från alla tidsåldrar. En sökning i fornminnesregistret ger ett utslag om endast 36 träffar på RAÄ- nummer som kan relateras till gravar.

Kerstin Cassel har gjort en studie om gotländsk bebyggelse i relation till gravar med inriktning på framförallt yngre och äldre järnålder. Här problematiserar hon den yngre järnålderns gravläggningar. Hon anser att problemet till att de inte går att finna är att det i större utsträckning saknas daterbara föremål från den tidsåldern samt att orsaken att gravarna inte går att finna är att det inte uppfördes en stenkonstruktion över den avlidne efter gravsättningen. Markeringen av gravar kan skilja sig från det som vi är vana vid anser Cassel. De kan vara markerade på ett sätt som gör att vi inte kan urskilja en grav som en grav. Hon vill med det säga att en konstruktion som t.ex. en stensträng även kan vara en grav. Gravarna kan även helt sakna markering och således vara svåra att finna (Cassel, 1998, s. 38f). Anne Carlie har gjort studier i Skåne om bl.a. vikingatida gravar. Även hon problematiserar dilemmat med avsaknaden av utmärkta vikingatida gravar. Carlie skriver att gravarna saknas eftersom de ligger så nära den nutida bebyggelsen och på så sätt har drabbats av människans ingrepp i naturen (Carlie, 1994, s. 170f).

Det här kan delvis förklara varför UO är fyndfattigt på gravar. Detta kan bara förklara bristen på gravar under yngre romersk järnålder, men inte förklara bristen på gravar under t ex. bronsålder och vikingatid. Vi vet än så länge inte varför UO är fyndfattigt på det vikingatida gravmaterialet. Anledningen till att författaren finner det här intressant och användbart i uppsatsen är att det oftast råder kontinuitet på ett gravfält. Där man begravt sina döda under järnåldern har man även begravt sina döda under vikingatid. Detta kan vi se om vi studerar gravfälten under fornminnesregistret på Riksantikvarieämbetets hemsida (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>). Även tidigare forskning av Fallgren konstaterar ovanstående (Fallgren, 2006, s. 118). Cassels tolkning över gravars och bebyggelsens korrelation under järnåldern är att gravarna som ligger i anslutning till stenhusgrunderna härstammar från förromersk och äldre järnålder. Hon vill även påvisa en förändring och en kontinuitet mellan yngre och äldre romersk järnålder.

Vi kan knyta ihop säcken med Fallgrens avhandling över kontinuitet och förändring på Öland under järnåldern. Fallgren skriver att ”*Bebyggelsen under förromersk järnålderålder och den yngre vikingatida bebyggelsen i huvudsak legat i samma läge som de synliga husgrunderna från 200-700 e Kr.*” (Fallgren, 2006, s. 117) Det här är förövrigt ingen unik företeelse enbart för Öland. Detta ser ut att ha varit vanligt i andra delar av Norden och således även på Gotland (Fallgren, 2006, s. 117ff). En nyligen arkeologisk undersökning i Linde annex 1:1, Linde socken, Gotland, visade en nära relation mellan vikingatida gravar och stenhusgrunder.

Undersökta gravar i ett gravfält 150 meter från stenhusgrunderna kunde dateras till 900-talet e. Kr. Inom området påträffades rester av vad som kan vara en smedja även den daterad till 900-talet e.Kr. Höga fosfatvärden öster om stenhusgrunderna indikerar på en möjlig vikingatida boplats (Carlsson, 2008, s 11ff: Carlsson muntlig uppgift). Detta tillsammans med Cassels forskning gör att vi kan relatera järnålderns gravar och bebyggelse med vikingatida bebyggelse, vilket är till avsevärd hjälp när vi ska lokalisera den vikingatida bebyggelsen inom UO. Tidigare forskning om vikingatida bebyggelse på Gotland visar att den ligger intill eller i anslutning till stenhusgrunderna. Detta har tidigare nämnts i kapitlet. Värt att nämna är forskningen runt gravfält och korrelationen med bebyggelsen visar att gravfält används för att avgränsa ägor och för att visa vem som äger en viss mark. Detta gjordes genom att utplacera gravfält och gravar i gränstrakterna till ägomark (Carlsson, 2004, s. 90ff : Fallgren, 2006, s. 117ff) Fallgrens forskning visar att gravarna och gravfälten ligger på höjdryggar av olika slag. Han kan även se att gravarna har en koppling till vägar. Också Carlsson och Måhl har framlagd denna teori (Fallgren s, 121f Carlsson, 1979, s. 150:Måhl, 1979, s. 72f). En intressant iakttagelse i sammanhanget är att detta påstående kunde styrkas genom den analys som gjordes av författaren efter sammanställningen av den databas som låg till grund för denna uppsats. Carlie har på ett slående sätt beskrivit problemet med de vikingatida gravarna och att lokalisera bebyggelsen utefter dem: ”... De synliga gravarna måste bedömas som ett fragmentariskt och ett icke representativt källmaterial vid belysandet av vikingatidens bebyggelsestruktur inom UO. För att försöka uppnå en mer representativ bild över periodens bebyggelse skall därför de synliga gravarna jämföras med alternativa källmaterial” (Carlie, 1994, s. 172). Det är precis varför författaren själv har använt sig av annat källmaterial för att lokalisera vikingatida bebyggelse med hjälp av bl. a. silverskatter, fosfatvärden och lösfynd.

4.7 Andra metoder för att finna vikingatidens boplatser

Det finns fler metoder än de redan nämnda i lokaliseringen av vikingatida bebyggelse. Genom att studera förekomsten av stensträngar och var de är belägna i landskapet öppnar det sig en möjlighet att finna bebyggelsen. Det finns inga belägg för att stenhägnader enbart användes under järnåldern utan det är snarare så att de används både efter liksom före den tiden. Detta går att konstatera eftersom det på Gotland finns hägnadssystem av sten som inte har någon anknytning till stenhusgrunder. Vid provtagning under stensträngar som utförts i hela landet, visade C 14 dateringar som inte var äldre än vikingatid. Det finns belägg för att stensträngar även i vissa fall kan vara från bronsålder (Fallgren, 2006, s. 159ff).

Under arkeologiska undersökningar gjorda i Danmark och södra Sverige så har rännor påträffats. Dessa rännor har tolkats som dräneringsrännor eller som gränsmarkeringar. Att det inte enbart rör sig om dräneringsrännor kan vi se på undersökningar gjorda i Tjaereborg på Jylland, då dessa löper parallellt med höjdkurvorna. Analyser visar att rännor inte nödvändigtvis var grävda runt en hel tomt utan enbart där den behövdes, mot andra gränsmarkeringar. Datering av dessa rännor visar på vikingatid/medeltid men att det även förekommer rännor vid järnåldersboplatser, här har rännorna ordnats kronologiskt för att avgöra, beroende på deras utformning när dessa rännor härstammar (Carelli, 2001, s. 43ff). Detta är en intressant aspekt som vi kan använda oss av när vi ska lokalisera de vikingatida gårdarna i UO eftersom detta inte gjorts på Gotland.

5. PRESENTATION AV MATERIALET FRÅN UO

5.1 Fosfatkarteringen

Fosfatkarteringen inom UO är som vi sett gjort av Arrhenius under 1920- och 1930-talen och det är den fosfatkartan som författaren använt sig av för att se fosfatvärdena i Hemse socken. Fosfatkartan visar generellt endast på de agrara områdena och således inte på områden som vid karteringstillfället inte var uppodlade (Se bilaga 2).

Fastän hela socknen inte är fosfatkarterad är ändå materialet till stor nytta. Vi kan se områden med höga eller mycket höga fosfatvärden som går att koppla samman med silverskatter och fynd efter vad som anses vara vikingatida boplatzområden. Vi kan efter att ha granskat kartan, konstatera att fosfatvärdena i Hemse socken generellt är låga och att det inom socken finns stora områden som inte har fosfatkarterat. Undersökningen begränsas därför till att undersöka de områden som Arrhenius faktiskt har fosfatkarterat. Därefter kan vi konstatera att fosfatvärdena inom de karterade områdena i Hemse socken är låga. Det finns dock områden med höga eller mycket höga fosfatvärden inom UO (Se bilaga 2).

5.2 Gravar och gravfält

Innan vi närmare presenterar gravarna bör det klargöras vad som räknas som gravar. Enligt Thunmark-Nylèn är alla gravar som har människoben i fyndmaterialet gravar. Hon har alltså inte medtagit de lösfynd som har karaktär av grav i gravförteckningen, utan enbart de fyndplatser som kan uppvisa tydliga lämningar efter människa (Thunmark-Nylèn, 2006, s. 535 ff).

Thunmark-Nylèn har i WZG listat samtliga vikingatida fynd inom UO och presenterat det materialet på ett överskådligt sätt. De flesta listade fynden härrör från gravar eller föremål som har en antydning till gravfynd (Thunmark-Nylèn, 2000, s. 440 ff).

Anledningen till att författaren anser att merparten av lösfynden är gravfynd, är att fyndkontexten i de båda beskrivningarna är densamma, med skillnad på en viktig punkt, avsaknaden på benmaterial i kontexten. Detta har gjort att författaren tolkat merparten av de lösfynd som Thunmark-Nylèn listar som vikingatida gravar trots avsaknaden av benmaterial eftersom fyndkontexten ändå är likartad. Bristfällig information angående ett föremåls fyndplats, gör att en stor del av de listade fyndföremålen i WZG inte går att utmärka exakt på en karta (Thunmark-Nylèn, 2000, s. 441 ff). Resultatet blir att merparten av de registrerade

lösfynden i WZG inte går att uppta i en databas, något författaren tycker är beklagligt, eftersom bilden av gravar skulle blivit mer komplett och gett ett bättre underlag i analysen av materialet.

En presentation av gravarna och gravfälten visar att de ligger i det område som idag är Hemse tätort. Fallgren presenterar en tes om att det inom ett boplatssområde som en by, kan finnas flera olika gravfält som är knutna till en viss gård eller familj. Den undersökningen är förvisso gjord på Öland, men är ändå av intresse när man ser på den tidigare forskningen som berörs i föregående kapitel (Fallgren, 2006, s. 188). Denna forskning pekar på att det går att dra vissa paralleller mellan bebyggelse och gravar på de båda öarna. Ser vi till likheterna förefaller de vikingatida gårdarna befolkning använt samma begravningsplats, nämligen grusåsen som idag är Hemse samhälle. Denna teori kan förvisso ha sina brister. Gravfält eller gravar som inte legat på åsen kan under åren ha plöjts sönder och således försvunnit. Enstaka spår av lösfynd i de agrara jordarna och som är vanligt i gravar kan stödja detta. En annan teori som Cassel presenterade och som författaren skrivit om i tidigare kapitel, är att gravar kan vara utmärkta på annat sätt än vad som var brukligt under järnålder/vikingatid eller att gravarna saknar någon form av utmärkning. Kan vi sätta det i relation till UO skulle det möjligen förklara bristen på gravar i UO.

5.3 Silverskatternas utbredning i Hemse

De vikingatida silverskatterna är främst koncentrerade till ett område som ligger vid eller i närheten av Ocksarve och Likmide gårdar. Här har man gjort fynd av fem stycken silverskatter inom en relativt liten yta, Dessutom låg dessa skatter vid eller inom ett område med höga fosfatvärden. Öster om detta område finner vi ängsmark som heter Högsby änge. Här har två silverskatter upphittats. Här kan vi även se fosfatvärden som ligger över det normala för Hemse socknen. Mellan dessa två områden rika på fosfater finns en markering för en silverskatt, dock inget som indikerar på några för socken ovanliga fosfatvärden. Nordöst om Hemse vid Sindarves ägor har en silverskatt påträffats. Här kan vi på kartan se att det bredvid silverskatten finns ett område med förhöjda fosfatvärden. Det har framlagts en teori om att silverskatter kan indikera boplatser och studerar vi tidigare forskning och jämför med det material som vi har i UO kan vi se att den tidigare forskningen i stort överensstämmer med det material som vi har i UO. I Bilaga 5 kan vi se silverskatternas fyndplatser tillsammans med andra fynd representativa för vikingatid(Bilaga 5).

5.4 Rännor och ortnamn

De rännor tidigare forskning uppvisat som en vikingatida boplatsindikator har författaren svårt att finna inom UO. Det finns två RAÄ nummer inom UO vilket enligt rapporterna uppvisar spår efter rännor. Ingen av dessa rännor kan dock med säkerhet bindas till vikingatiden. Det första RAÄ- numret tyder på ett koloniområde(<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>), och det andra rännfyndet är även det tveksamt då ingen undersökning gjorts. Rännor inom UO är därför tveksamt att använda som boplatsindikator (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>).

En annan intressant företeelse värd att begrunda är betydelsen av olika namn inom UO. Här kan vi utröna huruvida namn på områden i äldre kartor kan relateras till forntida bebyggelse eller viktiga platser som sträcker sig långt tillbaka i tiden och kan visa på en viss typ av aktivitet eller kontinuitet i en aktivitet. Följaktligen är studier av namn på markområden i historiska kartor en användbar metod för att spåra forntida bebyggelse och aktivitet inom ett område. Här kan författaren se att Hemse har fungerat som en centralplats i forntid, något som kommer diskuteras längre fram.

6. ANALYS AV MATERIALET

6.1 Inledning

Det presenterade materialet ger oss förutsättningar att analysera materialet och se kopplingen mellan gravar och gravfält, ställt mot hur boplatserna är placerade i landskapet. I analysen har även faktorer som silverskatter, fosfatvärden, lösfynd och fosfatkartering vägts in. Analysen har gett oss ett redskap för att gå vidare i arbetet att diskutera och tolka materialet samt tolka den analys som gjorts.

Författaren har i detta avsnitt valt att bryta ned analysen i olika delmoment. Detta har som mål att analysen ska bli mer lättöverskådlig och på så vis underlätta tolkandet och diskussionen av analysen.

6.2 Gravanalys

Analyserar vi var de gravar som är daterade till vikingatid finns belägna ser vi ett klart mönster. Vi kan se att de vikingatida gravarna ligger som ett pärlband genom det som idag är Hemse tätort, som på vikingatiden var en höjdsträckning genom bygden. Den här höjdsträckningen är egentligen en gammal strandvall.

Ser vi till det övriga gravmaterialet, de gravar som härrör från äldre tid än järnålder, uppkommer en annan spridningsbild. I de centrala delarna av UO, det som är norra delen av Hemse samhälle, har man gjort fynd av vad som är ett järnåldersgravfält. Här kan vi se en kontinuitet till vikingatid, eftersom det även gjorts gravfynd som gått att datera till vikingatid. Detta visar på en kontinuitet i gravläggandet på platsen. Dessa gravar är de enda som ligger centralt inom UO. Övriga gravar är belägna i periferin (Se bilaga 3).

Studerar vi skattningskartan från 1750- talet, kan vi även se namn på landområden norr om kyrkan, utmed vägen, vilka har namn som kan härleda till en svunnen central plats inom UO. Namn som Tingsåker, Tingsbacken och Tingshagen gör oss påmind om att den här delen av Hemse socken en gång i tiden används som samlingsplats, vilket i sammanhanget är intressant när vi sett de vikingatida gravarnas placering. En intressant iakttagelse är att de vikingatida gravarna saknat någon form av synlig markering ovan jord. En iakttagelse som kommer diskuteras mer ingående i senare avsnitt. (Se bilaga 4).

6.3 Boplats- och lösfyndsanalys

Tidigare undersökningar inom UO ger oss underlag för vidare analys av det befintliga materialet. Undersökningarna har visat på tre huvudområden där indikationer av vikingatida bebyggelse kunde göras. I bilaga två kan vi se de tre huvudområdena. I norr Sindarve, i öster, Kodings och väster om grusåsen, eller de vikingatida gravarna, tingsplatsen, Ocksarve. Indikationerna blir mer tydliga om vi ser till fosfathalterna inom dessa områden, då de i det västra området vid Ocksarve, har de högsta värdena. Tilläggas bör att de områden som betraktas som boplatser, är de som uppfyller de kriterier, vilka tidigare presenterats och som Östergren redogjort för. I kombination med fosfathalter och de kriterier som Östergren redogör för kan nu även tilläggas vikingatida silverskatter och mynt. Silverskatter är den entydigt säkraste källan när man ska säkerställa ett boplatsområde från vikingatiden. I bilagan kan vi se silverskatternas utbredning i landskapet med en stark koncentration till Ocksarveområdet. Kodings visar inga direkta spår efter silverskatter. Där har dock fynd av fragmenterade silvermynt gjorts och även fynd av en nyckel i järn. Dessa fynd tillsammans med listade kriterier av Östergren gör att författaren analyserar detta område runt Kodings som ett område med anor från vikingatid.

Det Mapinfobaserade registret över vikingatida lösfynd i kombination med den databas över vikingatida fynd som författaren gjort, samt databasen över de lokaler vilka utmärker boplatser, ger oss värdefull information i analyseringsprocessen. Tillsammans gör de tre registren att vi får en klarare bild över det vikingatida rumsliga landskapet. För att nämna Kodings, det östra bebyggelseområdet, ser vi att det ligger lösfynd nära den östligaste boplatserna. Objekten från lösfynds-databasen och databasen över vikingatida fynd har gravkaraktär, en i sammanhanget intressant observation för att fastställa korrelationen gravar – boplatser (Se bilaga 5).

7. Diskussion och tolkning

7.1 Inledning

Den diskussion som kommer föras över den analys som har framkommit i arbetet avhandlar vad tidigare forskare åstadkommit i undersökningar i ämnet, samt en diskussion föras över vad författaren själv vill framhålla med det analyserade materialet.

7.2 Diskussion kring de vikingatida gravarna

Analysen ger oss en möjlig tolkning att det har funnits tre separata gravfält på grusåsen. En annan tolkning är att det rör sig om ett större gravfält och att det varit omfattande och sträckt sig genom hela det område som numera är Hemse samhälle. Gravfältets sträckning skulle i så fall vara över två km långt, vilket är en ansenlig längd. I och med att gravfältet är så omfattande gör författaren den tolkningen att gravfältet brukats av samtliga gårdar i socknen som ett bygdegravfält. Indikationer på att befolkning begravt sina döda på ytterligare en höjdsträckning kan vi se nordost om Hemse samhälle. Dock råder det en osäkerhet huruvida det rör sig om ett gravfält eftersom ingen ordentlig undersökning gjorts och uppgiften grundar sig på hörsägen. Det finns heller inga markeringar på höjdryggen som stödjer tesen om ett gravfält (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>). Det förmodade mindre gravfältet är i förhållande till det antagna stora gravfältet genom Hemse samhälle ganska litet.

För att återgå till hypotesen om ett bygdegravfält inom UO så är bygdegravfält ingen unik företeelse. Dock är inte alla bygdegravfält centrerade inom en socken, utan de kan lika gärna ligga vid en färdväg eller utefter kusten. Karaktäristiskt för dessa gravfält är att de har många gravar till skillnad från ett gårdsgravfält som har ett mindre antal gravar. Gårdsgravfälten är till skillnad från bygdegravfälten lokaliserade nära gårdens ägor. Det största av dessa bygdegravfält är Barshalder i Grötlingbo och Fide socknar (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>). Barshalder är ett omfattande gravfält som sträcker sig över lika stort avstånd som det centrala gravfältet inom UO. Skillnaden mellan de båda är antalet gravar. Barshaldergravfältet har en gång i tiden rymt över 2000 gravar, medan gravfältet inom UO är betydligt mindre. Det sammanlagda antalet gravar som påträffats på grusåsen är ringa, de understiger 50 till antalet. Att antalet är så litet gör att det är svårt att bedöma gravfältet som ett bygdegravfält. Att författaren ändå väljer att tolka gravfältet som ett tänkbart bygdegravfält har olika orsaker. Dels så har tidigare forskning visat, vilket författaren även nämnt i tidigare kapitel, att gravar från vikingatid kan sakna

markering eller haft en markering som med tiden försvunnit. Författaren kan se ett samband med kristna gravar, som även de är skelettgravar. En djärv hypotes är att det kan röra sig om kristna influenser från kontinenten som gjort att man begravt sina döda på det viset, en form av förkristna begravningar då det vid den här tiden ännu inte anlagts någon kyrka med kyrkogård. En annan orsak till att det skulle kunna röra sig om ett centralt gravfält är de indikationer på att grusåsen i förhistorisk tid använts som centralplats. Denna tes bygger författaren på skattdokumentet över Hemse socken från 1750. I kartbeskrivningen så nämns namn på markområden, just centralt längs grusåsen, som innehåller ordet ting. ligger markområden som "Tingsåker", "Tingsbacken" och "Tingshagen". Detta har författaren i analysen visat betydelsen av. Ordet ting har anor långt tillbaka i historien och visar således på att platsen har varit av vikt under förhistorisk tid. Att ett ting funnits centralt inom UO är troligt. Det visar namnen på. En jämförande studie som stärker hypotesen om en Tingsplats är Tingsplatsen i Roma. Här har ett allting funnits och har anor längre tillbaka i tiden än det kloster som uppfördes i anslutning till alltingets mark. Anledningen till tankarna om ett ting i Roma är att landområden på skattdokumentet från 1699 är benämnda med ordet ting. Detta gör att författaren misstänker att det även i UO funnits ett ting (Östergren. 1992, s. 49 ff: Östergren. 2004, s 40 ff).

Vi har sett genom ordet ting att platsen har varit av betydelse i förhistorisk tid. Författaren vill här visa att det är av den anledningen till att bygdens befolkning valt att begrava sina döda på åsen, som ett sätt att manifesteras platsens betydelse. Bygden har gått ihop för att begrava sina döda på en väl synlig höjdrygg genom socknen. Detta kan det bero på den enkla anledningen att landskapet tillät befolkningen att på detta sätt begrava sina döda på en väl synlig punkt i terrängen. Att begrava sina döda på höjder har sedan bronsåldern varit ett sätt att synas och manifesteras sin äganderätt till ett visst område och att uppmärksamma folk på att de antrar en annan befolknings territorium. Gravarna från järnåldern i norra delen av grusåsen, nära tingsplatsen, visar på en rumslig kontinuitet i gravläggandet, då man även inom samma område påträffat vikingatida gravar. Vi kan vända på resonemanget och komma med ett antagande att tingsplatsen upprättats efter att järnåldersgravfältet anlagts och att tingsplatsen växt fram i efterhand. Det är bara en hypotes men värd att begrundas. I exemplet med Roma ting som jag tidigare nämnt finns Broe gravfält. Gravfältet ligger nära områden som på

skatteläggningsskartan från 1699 har landområden med namnet ting (Östergren. 2004, s.41). Detta bekräftar hypotesen om anlagda gravar vid en tingsplats inom UO.

Tingsplatsen ligger även vid en trafikknutpunkt, eftersom kommunikationsleder norr-söder, öst- väst, har sin skärningspunkt här, något som klart kan urskiljas på 1750 års skatteläggningsskarta. Vägsystemet kan antas ha sett likadant ut då som på vikingatiden. Anledningen till det är att gravar och gravfält från vikingatid i stor utsträckning är anlagda invid det som är dagens vägnät. Antingen har tingsplatsen uppstått som en följd av att en trafikknutpunkt uppstått, eller så har vägnätet knutits samman där en tingsplats funnits sedan en lägre tid tillbaka.

Ser vi till de övriga gravarnas rumsliga placering, de som inte är från vikingatid, ser vi en spridningsbild som är olik den från vikingatid. Dels har vi centrala gravar i det som idag är norra Hemse tätort och dels ligger de utspridda vid gårdslägen från järnålder och vid sockengränser. De gravar från järnåldern som ligger i norra Hemse samhälle, visar på en kontinuitet och att platsen har varit av vikt under lång tid (Se bilaga3).

7.3 Diskussion kring boplatser- och lösfyndsanalys

Det finns ett antal lösfynd i socknen som kan relateras till gravar. Problemet är att dessa lösfynd saknar en relation till ben eller skelett som kan ge stöd för att de hittats i ett gravsammanhang, där man klart kan se att en grav finns på platsen även om lösfynden är av samma karaktär som påträffas i vikingatida gravar. Om vi bortser från det faktum att inga ben hittats och istället ser enbart på lösfynden som indikation på gravar, får vi en bild av att det vid boplatser som tolkats som vikingatida även funnits gravar. En möjlig förklaring till att man begravnade sina döda nära boplatserna var att visa att man hade en relation till den mark man bodde på och att man manifesterar detta genom att begrava sina döda nära hemmen. Detta kan ses som ett bevis på att marken varit i samma ägor i generationer, en ägandemarkering, och att man genom att man har förfäderna begravd intill huset, kan räkna upp de avlidna i generationer tillbaka.

De lösfynd som ger indikationer på gravar är framförallt lösfynd som hittats i Kodingsområdet. Dessa fynd ligger nära boplatserna och innehåller fynd daterbara till vikingatid. Det här ser författaren som ett bevis på att man gravlagt sina döda vid boplatserna som en form av ägandemarkering (se bilaga 5). Ska vi se kritiskt till denna bevisföring är det enbart i Kodingsområdet vi noterat lösfynd, vilka kan indikera vikingatida gravar. En orsak

till varför lösfynd som indikerar vikingatida gravar inte registrerats i databaserade registret för vikingatida fynd, är att de, utefter fyndbeskrivningar, inte går att utmärka på en karta, eftersom fyndomständigheterna är osäkra. Det är svårt att avgöra en exakt plats för ett fynd om uppgiften är att den hittats i ett hemmanets åker nära den och den boplatsen. Utan mer information är det mycket svårt att lokalisera exakt fyndplats, för att senare utmärka platsen på en karta.

I WZG har Thunmark-Nylén listat alla lösfynd som uppkommit inom UO, däribland lösfynd som har en vag beskrivning om fyndplats eller helt saknar beskrivning. Lösfynd som inte går att sätta på kartan utgör en klar majoritet av alla lösfynd inom UO. Således har enbart ett fåtal lösfynd kunnat utmärkas på kartan. Därav den klara bristen av lösfynd med gravkaraktär och således saknas det lösfynd med gravkaraktär inom de övriga boplatssområdena. Även om sannolikheten är att merparten av dessa lösfynd hamnar inom eller nära de övriga boplatserna, går det inte att visa genom att ange de på en karta. Härav antar författaren att Kodingsexemplet går att överföra på de övriga boplatserna.

I föregående analys skildrades boplatserna inom UO. Analysen har visat att vi i Ocksarveområdet har inte mindre än åtta stycken unika silverskatter. Något som i sammanhanget gör att vi inte kan bortse från att det inom Ocksarve en gång i tiden har legat vikingatida bostäder. Höga fosfatvärden har uppmäts inom de tre huvudområdena, som tidigare nämnts i analysen. De högsta fosfatvärdena har uppmäts inom Ocksarveområdet, Med silverskatterna, fosfatvärdena, samt de kriterier som Östergren uppger, har möjliga vikingatida boplatser identifierats. Boplatsernas läge stärker hypotesen om en centralplats och ett vikingatida bygdegravfält, eftersom all bebyggelse ligger runt om grusåsen. I bilaga fyra ser vi samtliga lager som använts för att lokalisera de vikingatida boplatserna och hur boplatserna förhåller sig till de vikingatida gravarna.

Tidigare forskning har visat att det i Danmark och södra Skåne påträffats rännor inom boplatser och att dessa skulle vara en form av gränsmarkering som använts sedan järnåldern. Att rännor skulle vara en form av gränsmarkering har författaren svårt att finna inom UO. Dock finns en ränna som ger en antydning till gränsmarkering. Dateringen på denna ränna går inte att fastslå här, utan det krävs mer noggrann forskning för att säkerställa om denna ränna är någon form av gränsmarkering (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>).

8. RESULTAT

Analysen, tolkningen och diskussionen ger oss följande bild över gravar och gravfält inom Hemse socken, dels finns det upphittade lösfynd, vilket indikerar på vikingatida gravar, som individuellt, per boplats, visar att samma släkt har rätt till sin gård och mark sedan generationer tillbaka, genom begravandet av sina döda på boplatsoområdet. Det finns tecken på ett gemensamt bygdegravfält på åsen genom socknen, knutet till en plats med central funktion, tinget. Jag har presenterat olika hypoteser till varför man begravt sina döda på grusåsen. Den ena hypotesen är att, vikingatidens gravar skulle ha anlagts på grusåsen som ett sätt att visa sin närvaro i landskapet, en form av territoriell ägandemarkering. Den troligaste orsaken till de vikingatida gravarnas uppkomst centralt på grusåsen inom UO, är att en tingsplats legat på grusåsen och att den har varit av vikt för bygdens befolkning. Namn på markområden i kartbeskrivningen av 1750 års skattläggningskarta visar att det en gång i tiden legat ett ting på åsen. Järnåldersgravar vid tingsplatsen visar på en rumslig kontinuitet i gravläggandet. Diskussionen fördes kring varför tingsplatsen en gång uppstått och här har författaren presenterat två teorier, dels att tingsplatsen uppstått efter att järnålderns gravar anlagts, dels att gravarna anlagts som en följd av att tingsplatsen haft sin plats på åsen. Det senare låter mest troligt, då tinget var en viktig händelse och plats och man med begravandet av sina döda velat visa vilka tinget var till för eller vilka som anlagt tingsplatsen.

Tinget i sig ligger vid en trafikknutpunkt där vägar från öst-väst och norr-söder möts. Här är det osäkert ifall tingsplatsen uppstått som en följd av vägnätets sträckning genom UO eller om vägarna knutits till tinget. Vägnätet har sett likadant ut genom århundraden. Vi kan relatera gravar och gravfält från vikingatid till vägnätet, eftersom gravarna ligger vid vägarna. Det mest troliga är då att tingsplatsen uppkommit som en följd av att vägnätet haft en knutpunkt på åsen.

Denna studie visar att det i Hemse socken råder en komplex bild av det vikingatida samhället kontra deras korrelation till sina förfäder. Ingen av de tidigare tolkningarna om att gravar enbart finns intill gårdarna eller att de ligger en bit ifrån gården går att tillämpas var för sig. Det ter sig snarare som att de båda modellerna, när det gäller UO, måste kombineras för att vi ska få en bild över gravarnas belägenhet, som är tillfredställande.

9. SAMMANFATTNING

Syftet med uppsatsen var att se om det gick att finna de vikingatida boplatserna utifrån mapinfobaserade databaser de egenhändigt gjorda databaserna över gravfält och vikingatida fynd, samt genom att använda litterära källor, kartor och RAÄs fornsök. Utgångspunkten var de vikingatida gravarna/gravfälten. Tidigare forskning menar att bebyggelse går att finna med bl.a. silverskatter och fosfatvärden. Den utförda analysen verifierar detta påstående. Vidare framkommer det av analysen att det inom UO i äldre tid funnits ett ting beläget på grusåsen och att vägsystemet löper genom platsen. Tilläggas bör att gravar från både järnålder och vikingatid hittats inom det centrala området i UO. Detta visar på en kontinuitet i gravläggandet över tid. Gravarna från vikingatid löper som ett pärlband genom åsen och visar att gravläggandet av de döda vid platsen varit av vikt och att de kan relateras till tingsplatsen. Gravfältet kan ses som ett möjligt bygdegravfält där befolkningen inom UO begravts sina döda. Lösfynd av gravkaraktär upphittade inom ett boplotsområde öster om grusåsen vid Kodings, visar att befolkningen även begravt sina döda vid boplatserna som en ägandemarkering. Det här besvarar frågeställningen angående uppsatsens syfte. Hypotesen är att befolkningen både använt åsen som ett bygdegravfält eftersom tinget legat där, samt att de valt att gravlägga sina döda inom boplotsområdet som en ägandemarkering.

10. REFERENSER

Tryckta källor

Arrhenius O. 1931. Markaanalys i arkeologins tjänst *Geologiska föreningens förhandlingar*. Stockholm.

Arrhenius O. 1938. Den Gotländska åkerjordens fosfathalt. Stockholm.

Burenhult G. (red) 1999. Arkeologi i norden I, Stockholm.

Carlie A. 1994. På arkeologins bakgård – *En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. Lund.

Carelli P. 2001. En kapitalistisk anda – *Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Stockholm.

Carlsson A. Recension av Peter Sawyer- Kings and Vikings 1982. *Fornvännen*. Stockholm.

Carlsson D. 1979. *Kulturlandskapets utveckling på Gotland*. Visby.

Carlsson D. 2004. Vikingatida gårdarna – En fråga om kontinuitet. *Gotländskt arkiv* 2004. Visby.

Carlsson D. 2008. Rapport från arkeologisk undersökning Linde Annex 1:1 Linde socken 2008 – *Delrapport III Lst. Dnr. 431-4354-07*. Visby.

Cassel K. 1998. *Från gravar till gårdar - Romersk järnålder på Gotland*. Stockholms Universitet.

Fallgren J-H. 2006. *Kontinuitet och förändring – Bebyggelse och samhälle på Öland 200-1300 e Kr*. Stockholm.

Jansson I. 1983. Gutar och vikingar – *Gutar och vikingar*. SHM. Stockholm.

Malmer B. 1983. Hur gutarna använde silvret – *Gutar och vikingar*. SHM. Stockholm.

Måhl K G. 1979. Vägsystemets framväxt på Gotland. *Gotländskt arkiv* 1979. Uppsala.

Nylèn E. 1962. Bebyggelseproblem i Nordens förhistoria. *TOR*.

Stenberger, M. 1958. Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit I. Stockholm.

Thunmark-Nylén L. 2006. Die wikingerzeit Gotlands. IV:1-3 katalog. Kungliga vitterhets och antikvitets akademien. Stockholm.

Thunmark-Nylén L. 2006. Die wikingerzeit Gotlands. III:1 text. Kungliga vitterhets och antikvitets akademien. Stockholm.

Östergren M. 1983 a. Silverskatternas fyndplatser- Farmännens gårdar. *Gutar och vikingar*. SHM. Stockholm.

Östergren M. 1989. *Mellan stengrund och stenhus – Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*, Stockholm.

Östergren M. 1992. Det gotländska alltinget och Cistercienserklostret i Roma. *Gotländskt arkiv*.1992 Visby

Östergren M. 2004. Guld och silverskatter. *Gotländskt arkiv*. 2004. Visby.

Östergren M. 2004. Det gotländska alltinget och Cistercienserklostret i Roma. *Gotländskt arkiv*. 2004 Visby.

Internetkällor

Länsmuseet Gotland. <http://www.lansmuseetgotland.se/1733>, 2009-05-27.

Riksantikvarieämbetet fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, 2009-05-27.

Riksantikvarieämbetet fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, RAÄ-nummer Hemse 104:2. 2009-05-27.

Riksantikvarieämbetet fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, RAÄ-nummer Hemse 52:4. 2009-05-27.

Riksantikvarieämbetet fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, RAÄ-nummer Hemse 105:1. 2009-05-27.

Riksantikvarieämbetet fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, RAÄ-nummer Fide 18:1. 2009-06-11.

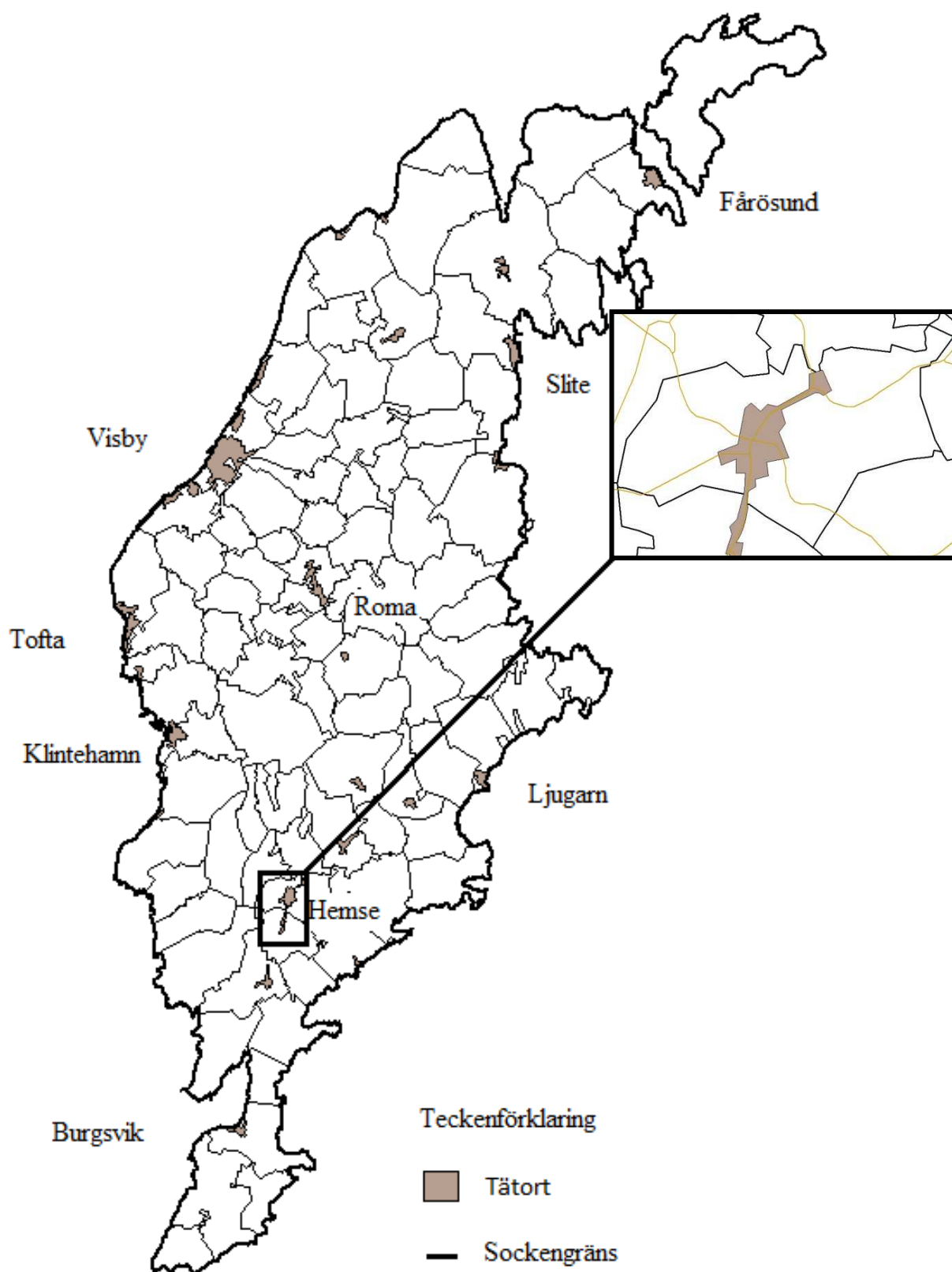
Riksantikvarieämbetet fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, RAÄ-nummer Grötlingebo 54:1. 2009-06-11.

Kartor

Skattläggningskartan 1750.

Muntliga källor

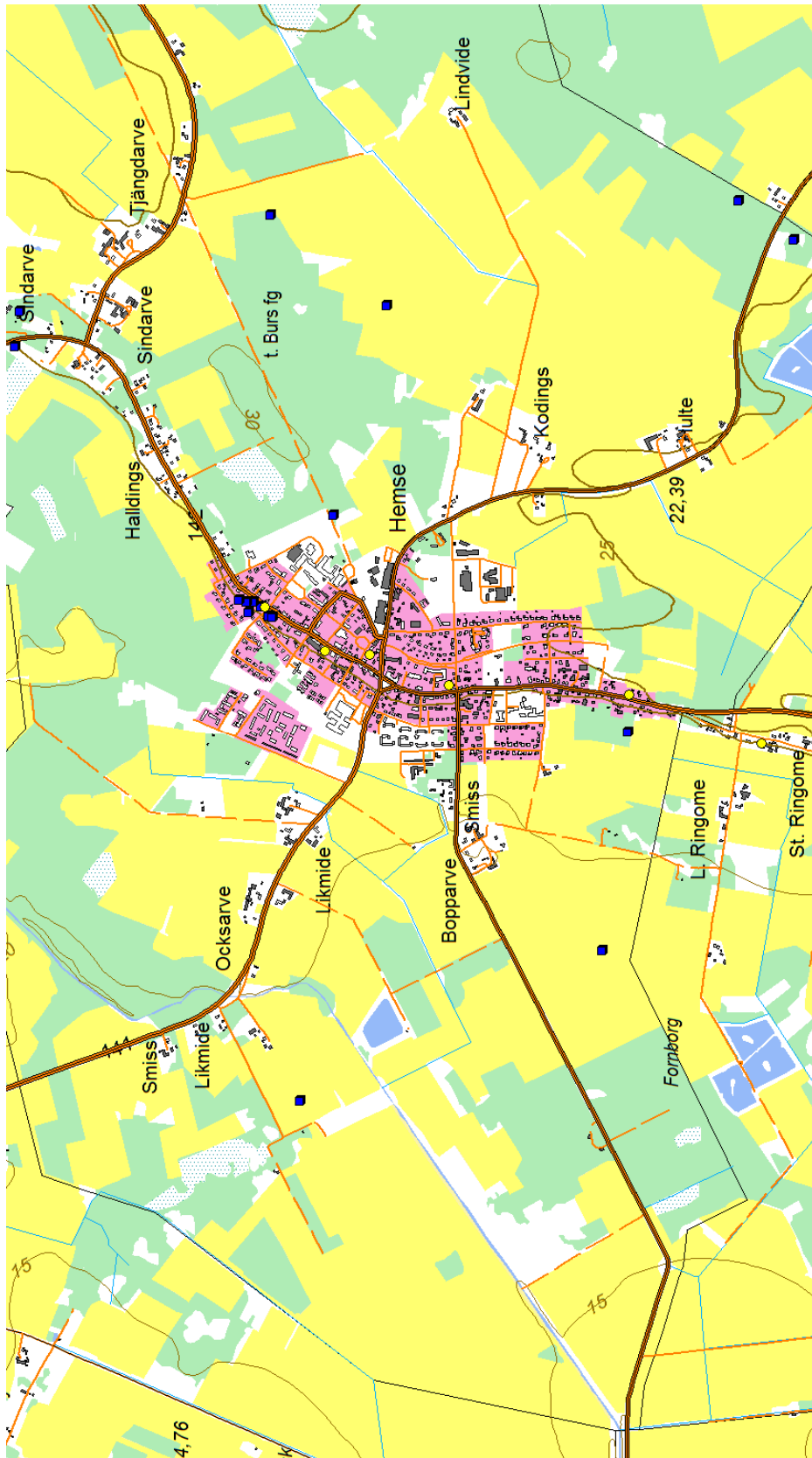
Dan Carlsson, docent arkeodoc, högskolan Gotland, Personlig kommunikation, 2009-05-27.

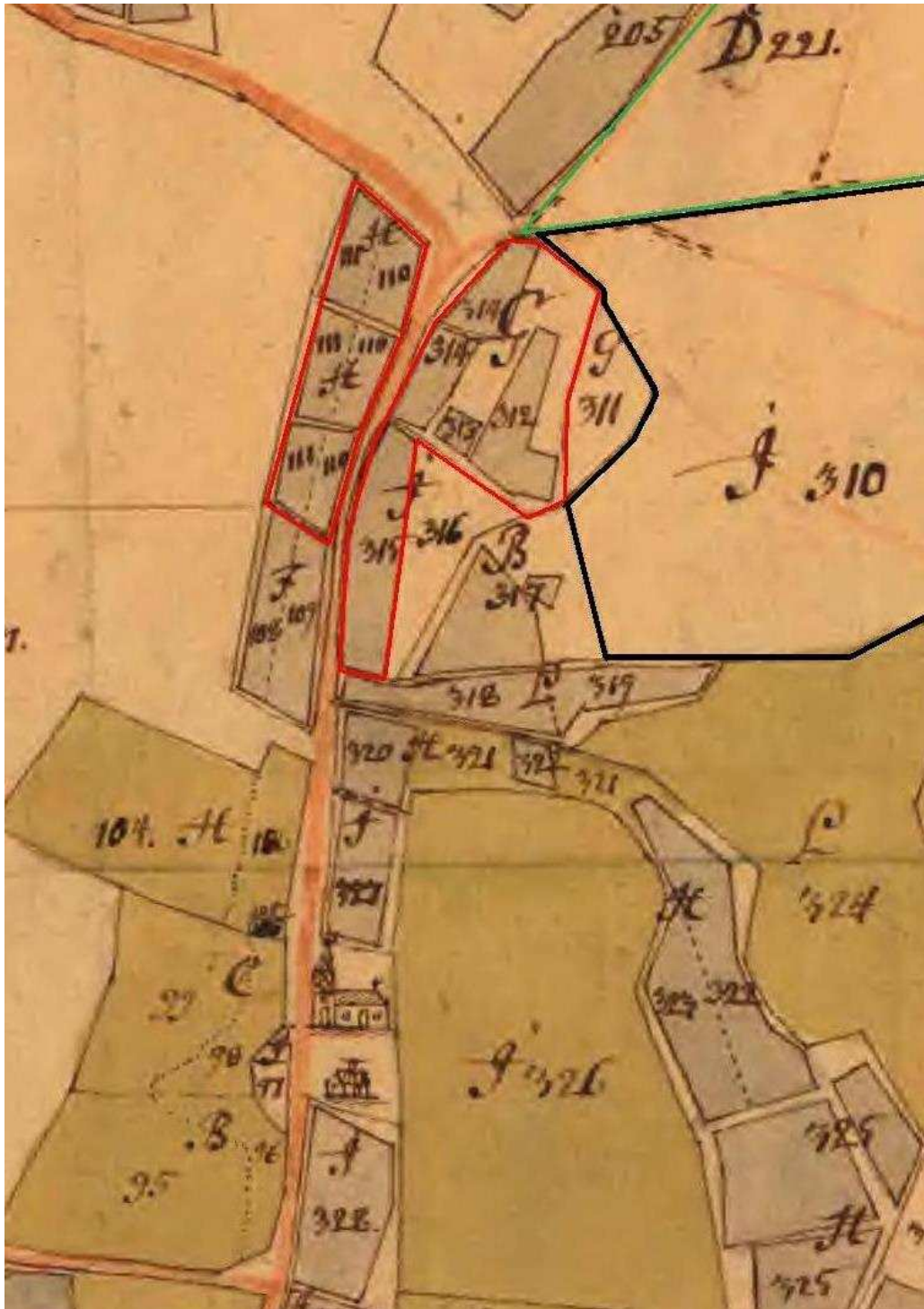
Figur 1. Bilaga ett visar Gotland med förstoring av Hemse socken (UO).

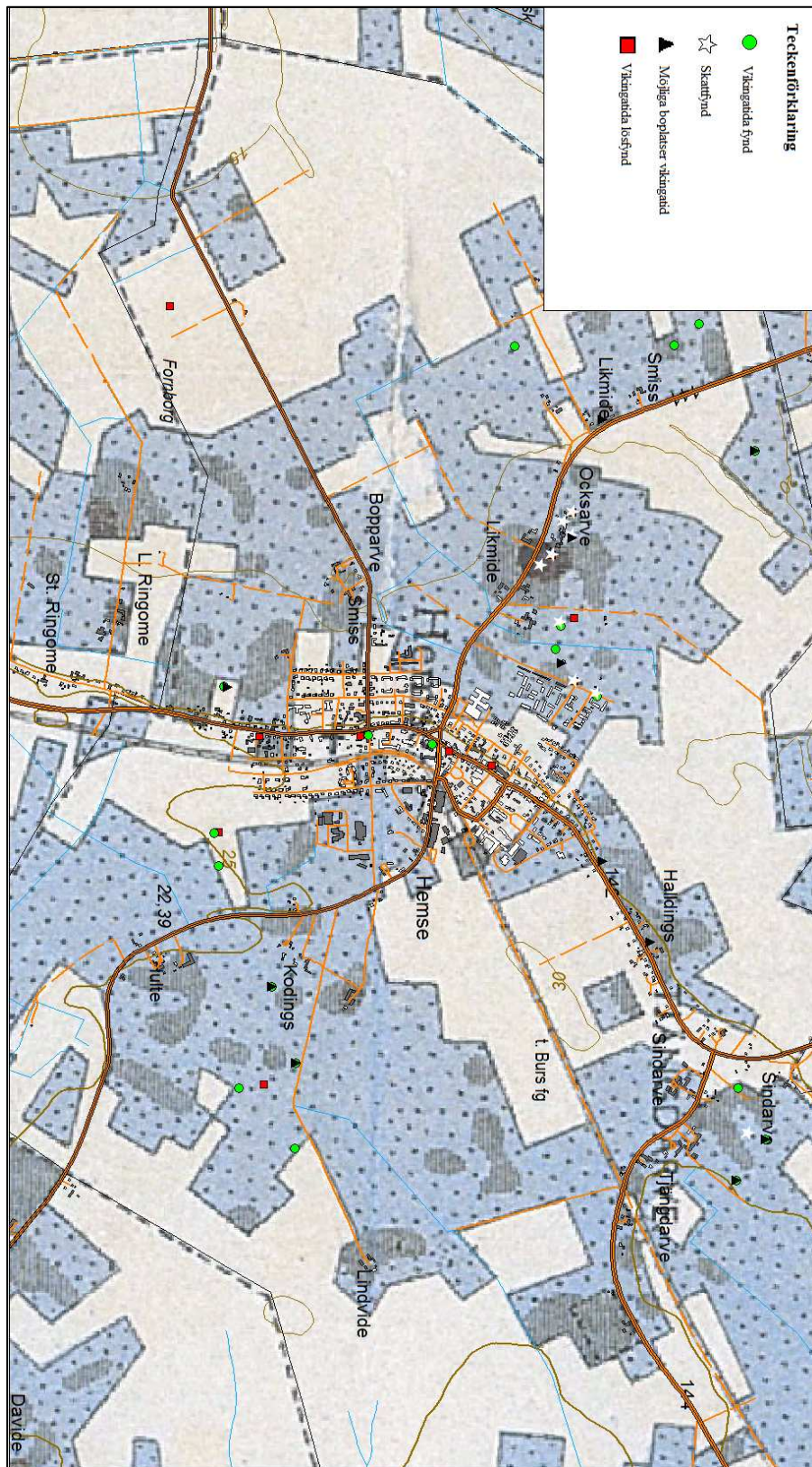
Figur 1. Bilaga två Visar fosfatvärdena i Hemse socken enligt Arrhenius 1938.

Figur 3. Bilaga tre visar UO med vikingatida gravar som gula punkter och övriga gravar som blå kvadrater.

Figur 3. Bilagan visar den centrala delen av Hemse socken med kyrkan och prästgården i söder. Markeringarna i det som idag är delar av Hemse tätort visar på de tre olika namnen på markområden. Det rödmarkerade är det område som har benämningen tingsåker. Svartmarkerat område är benämnt som tingshagen och det grönmarkerade området heter tingsbacken. Bilden är ett utklipp från 1750 års skatlägningskarta.

Figur 5. Bilaga fem visar fyndet av silverskatter, tänkbara vikingatida boplatser, lösfynd och vikingatida fynd. Till grund har Arrhenius fosfatkarta över Hemse socken använts. På kartan är även vägarna utmärkta.